

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ

О. П. ЛУЦІЙ, кандидат економічних наук,
професор кафедри маркетингу та міжнародної торгівлі
**Національний університет біоресурсів
і природокористування України**
E-mail: lutsiy_alex@ukr.net

Анотація. У наукових джерелах концептуальні засади управління інноваційною діяльністю підприємств визначалися на вищих ланках державного управління, а не на підприємствах. Крім того, проаналізовано проблеми підприємств у порівняно стабільному середовищі, яке неадекватне тим умовам, в яких сьогодні знаходяться підприємства АПК України. З огляду на це, теоретико-методологічні засади маркетингового управління інноваційною діяльністю агропромислових підприємств потребують уточнення і доопрацювання.

Існує тлумачення інновацій у вузькому та широкому розумінні. У вузькому розумінні, інновації трактуємо як кінцевий результат творчої діяльності у формі нової або вдосконаленої продукції, що пропонується на ринку; нового або вдосконаленого технологічного процесу, який використовується в практичній діяльності. Із цього робимо висновки: по-перше, інновація стає такою лише за умови її втілення у виробництво або практичного застосування; по-друге, інновації не варто ототожнювати з нововведеннями або змінами, чи навпаки.

У широкому розумінні, зміст інновацій визначається як досягнення розвитку людського розуму (нові ідеї, винаходи, відкриття, удосконалення та ін.), спрямовані на підвищення ефективності господарської діяльності в тій чи іншій галузі, у виробництві засобів та продуктів праці, застосуванні більш ефективних технологій, нових джерел енергії, поліпшення форм організації праці та управління, фінансових, торгівельних або соціально-політичних інститутів, форм міжнародного співробітництва тощо.

Ключові слова: теорія економічного розвитку, нові комбінації факторів виробництва, хвилі економічних коливань, динамічний підприємець, новизна, технологічні і продуктові нововведення, тенденції і закономірності інноваційної діяльності, інтеграція хвильових циклів з технологічними інноваціями, наукові підходи до визначення економічного змісту інноваційної діяльності: об'єктний підхід, процесний підхід, об'єктно-утилітарний підхід, процесний утилітарний підхід, фінансово-утилітарний підхід, тлумачення інновацій у вузькому та у широкому розумінні

Актуальність. Однією з головних особливостей економіки нашої держави у минулому був принцип виробництва на великих та дуже великих промислових підприємствах, а на далі на виробничих та науково-виробничих об'єднаннях підприємств, що були здебільшого машинобудівного спрямування і знаходилися у централізованому підпорядкуванні, яке будувалося за галузевою ознакою.

Ліквідація централізованої системи управління із наголосом на посилення значення ринкових механізмів у розвитку економіки та лібералізація зовнішньоекономічної діяльності, що призвели до посилення впливу факторів зовнішнього середовища на діяльність українських підприємств, значно ускладнили роботу майже всіх галузей економіки і агропромислових підприємств зокрема. До того ж, багато підприємств майже припинили своє існування як цілісні організаційно-технологічні структури. Проте, ми можемо однозначно стверджувати, що без відродження та подальшого ефективного розвитку високотехнологічних агропромислових підприємств буде вкрай важко розраховувати як на відродження вітчизняної економіки в цілому, так і на існування України як незалежної та самостійної держави у світі.

Проблеми, з якими сьогодні зіткнулися агропромислові підприємства різноманітні, багатопланові і, здебільшого, не мають прецедентів у ретроспективному аспекті. Вони охоплюють всі напрями діяльності підприємств, відображують явища загальносистемної кризи з українськими негативними наслідками. Глибина цієї кризи ще більше посилюється під впливом зростання темпів науково-технічного прогресу, який ще далі відкидає українське виробництво на узбіччя світового технічного й технологічного прогресу. У зв'язку з цими обставинами, цілковито актуальним є дослідження проблем теорії і практики управління інноваційною діяльністю на агропромислових підприємствах, з'ясування головних передумов, перед впливом яких ці проблеми породжуються, та пошук шляхів їх подолання.

Вирішення останньої проблеми ускладнюється ще й тим, що за часів існування централізованої системи галузевого управління принципові концепції стратегічного розвитку агропромислових підприємств визначалися хоча і за участі самих підприємств, але на найвищих рівнях державного управління. Це призвело до втрати у керівників підприємств необхідного досвіду в роботі з подолання таких складних явищ і проблем. Слід відзначити й ту обставину, що впродовж останніх двадцяти п'яти років незалежності на більшості цих підприємств відбувалися ротації та заміни не тільки керівників вищої ланки управління, але й працівників середнього та нижчого рівнів, які не мали та й не мають на сьогодні необхідного досвіду навіть в частині оперативного управління виробництвом.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретико-методологічні засади маркетингового управління інноваційною діяльністю, зокрема і на агропромислових підприємствах, вивчали і розвивали такі відомі науковці, як П. Друкер, Д. Кларк, М. Кондратьєв, Е. Менсфілд, Б. Мільнер, А. Мондстерісі, Р. Нельсон, М. Портер, А. Сандовара А. Томпсон, М. Янг, Й. Шупетер, Р. Толпежніков, В. Щелкунов та інші фахівці.

Розвиток теорії управління інноваційною діяльністю у напрямі імітаційного моделювання управління, зниження економічного ризику та активізації інноваційної діяльності здійснили вітчизняні вчені О. В. Ареф'єва, Л. В. Балабанова, І. С. Грозний, Т. О. Дяченко, О. Б. Жихор, С. М. Ілляшенко, Г. А. Іващенко, П. М. Купчак, І. І. Павленко, О. К. Шафалюк, В. О. Швиданенко.

Разом із тим, слід зазначити, що за всієї глибини та різнобічності опрацювання досліджуваної проблеми, пов'язаної з інноваційним розвитком, абсолютна більшість із цих праць опирається, як правило, на закордонний досвід. Це зумовлено тим, що, як зазначено вище, концептуальні засади управління інноваційною діяльністю підприємств визначалися на вищих ланках державного управління, а не безпосередньо на підприємствах. Крім того, різнопланово проаналізовані проблеми саме тих підприємств, що перебувають у порівняно стабільному середовищі, яке абсолютно неадекватне тим умовам, в яких сьогодні знаходяться агропромислові підприємства України. З огляду на це, теоретико-методологічні засади управління інноваційною діяльністю підприємств машинобудування потребують уточнення, поглиблення та доопрацювання.

Мета дослідження – узагальнення й розроблення теоретичних підходів щодо формування ефективної системи маркетингового управління інноваційною діяльністю агропромислових підприємств.

Для досягнення зазначеної мети в цій статті було поставлено та вирішено такі завдання: уточнення сутності інновацій на основі виокремлення наукових підходів до їх трактування та виявлення змісту процесу інноваційної діяльності; визначення теоретичних підходів та класифікаційних ознак щодо інноваційної діяльності агропромислових підприємств.

Матеріали і методи дослідження. Методологічною базою дослідження є наукові положення та сукупність способів наукового пізнання теоретичних проблем інноваційного менеджменту та маркетингу інноваційної діяльності агропромислових підприємств. У процесі вирішення завдань дослідження було використано такі методи: історично-логічний (під час визначення сутності й змісту інновацій та інноваційної діяльності агропромислових підприємств, узагальнення світового досвіду організації інноваційної діяльності); аналітичний (під час дослідження дефініцій «інноваційна діяльність», «процес управління інноваційною діяльністю»).

Інформаційну базу дослідження становили державні та галузеві нормативно-правові акти, наукові праці вітчизняних та іноземних учених, присвячені проблемам маркетингового управління інноваційною діяльністю агропромислових підприємств, інноваційного менеджменту та маркетингу, окремі інтернет-ресурси.

Результати дослідження та їх обговорення. Найбільш повний розвиток теоретичних основ інноваційної діяльності знайшов відображення в роботах австрійського економіста І. Шумпетера, який, на

загальну думку науковців, зробив головний внесок у їх формування та подальший розвиток. Свою концепцію І. Шумпетер виклав у відомій роботі «Теорія економічного розвитку» [1]. Ця концепція визначається науковцями як динамічна теорія розвитку, оскільки саме динаміка і довготривалі коливання є причиною поступального розвитку, а джерелом кон'юнктурних коливань за І. Шумпетером, є все той же «динамічний підприємець».

Досліджуючи причини коливань, І. Шумпетер уперше в економічній науці вирішив і дав характеристику так званих нових комбінацій факторів виробництва [1]:

- виробництво нового, ще невідомого споживачам, блага або створення нової якості того чи іншого блага;
- впровадження нового для даної галузі промисловості практично ще невідомого методу (способу) виробництва, в основу якого покладене нове наукове відкриття і який може полягати також у новому способі комерційного використання відповідної продукції; наукові підходи до визначення економічного змісту інноваційної діяльності;
- освоєння нового ринку збуту, тобто ринку, на якому досі дана галузь промисловості ще не була представлена, незалежно від того, чи існував цей ринок раніше;
- отримання нових джерел сировини або напівфабрикатів, незалежно від того, чи існували ці джерела раніше або вважалися недоступними, або їх ще тільки належало створити;
- проведення відповідної реорганізації виробництва, яка спрямована на забезпечення монопольного становища (за допомогою створення корпорацій) або спрямована на підриг монопольного становища іншого підприємства.

Як бачимо, головною ознакою, яка покладена в основу даної класифікації, була новизна, що дає змогу реально оцінити рівень значущості конкретного нововведення або будь-якої їх сукупності, тим самим визначити амплітуду та тривалість кон'юнктурних коливань. Таким чином, І. Шумпетер здійснив спробу проаналізувати причини та можливості виникнення не тільки технологічних, а й організаційних (створення корпорацій, наприклад) інновацій, а також їх взаємозв'язків та взаємовпливу. Аналізуючи природу та закономірності виникнення інновацій, І. Шумпетер фактично вперше виділив і обґрунтував відмінність між продуктовими і технологічними нововведеннями, паралельно з цим показав їх вплив на виникнення інновацій не виробничого характеру.

Певний внесок у розвиток ідеї довгих хвиль економічного розвитку на основі концепції Шумпетера – Кондратьєва, здійснив англійський дослідник проблем науково-технічного прогресу К. Фрімен, який розглядав довгохвильовий процес економічного розвитку не тільки як результат локальних впроваджень інновацій в обмеженому колі галузей, але і як процес дифузійний, тобто процес поширення інновацій від кількох лідерів в усі галузі, що сприймають ці інновації.

У 70–80-х роках ХХ століття наукові дослідження тенденцій і закономірностей інноваційної діяльності та нерівномірності нововведень продовжили також західні економісти Г. Меншем, Е. Менсфілд, С. Коваль, Ч. Ван Дейк, А. Кляйнкнехт, Е. Мойварт та ін. У дослідженнях цих вчених проявилось прагнення до інтеграції хвильових циклів із технологічними інноваціями, зумовленими розвитком науково-технічного прогресу, а також зі станом розвитку науки і освіти, інфраструктури та найбільш використовуваним ресурсом у розглянутий період хвильового циклу. У сучасній інтерпретації ця інтеграція наведена в таблиці.

1. Періодизація хвиль інноваційного розвитку (за теорією М. Кондратьєва, І. Шумпетера, К. Фрімена)

Довгі хвилі/цикли		Стан освіти	Інфраструктура		Універсальні й дешеві ресурси
Періоди	Зміст циклу		Транспорт і зв'язок	Енергія	
Перший 1780– 1840 роки	Промислова революція: фабричне виробництво	Освіта на робочому місці; університети та наукові товариства	Канали та дороги з каміння	Гідро-енергія	Бавовна
Другий 1840– 1890 роки	Цикл пари та залізних доріг	Масова початкова освіта, перші технічні ВНЗ	Залізні дороги, телеграф	Енергія пари	Вугілля, залізо
Третій 1890– 1940 роки	Цикл електрики та сталі	Перші дослідницькі, проектно-конструкторські лабораторії	Залізні дороги, телефон	Електрична енергія	Сталь
Четвертий 1940– 1990 роки	Цикл автомобілів та синтетичних матеріалів	Бурхливий розвиток державних корпорацій, можливість вищої освіти для кожної людини	Автостради, авіалінії, радіо й телебачення	Нафта	Нафта, пластмаси
П'ятий 1990 і до- тепер	Інформаційна та комп'ютерна революція	Глобальні інформаційні мережі, позиттєва освіта, професійна вища освіта	Інформаційні мережі, Інтернет	Газ і нафта	Мікроелектроніка

Не залишилися осторонь від вивчення проблем інноваційної діяльності російські та вітчизняні вчені. Значущий внесок у теорію тривалих кон'юнктурних циклів зробив видатний російський вчений М. Д. Кондратьєв. На сьогодні проблеми досліджено у наукових працях А. Ф. Павленка, О. К. Шафалюка, І. А. Павленко, В. Я. Кардаша, С. М. Ілляшенка, В. Г. Герасимчука, О. Б. Жихора, Н. В. Куденко, О. Є. Кузьміна та інших.

Довготривалі тенденції у будь-яких процесах залежать від багатьох зовнішніх та внутрішніх факторів, а вони можуть істотно змінюватися. Причому, чим швидше змінюються фактори, тим більше змінюються технології. У 90-х роках особливо швидко змінювалися як внутрішні, так і зовнішні чинники в нашій країні, і тут ситуація, що склалася в інноваційній сфері, однозначно визначається як кризова. З одного боку, вона характеризується наявністю проблем інфраструктурного забезпечення інноваційних процесів, з іншого – відсутністю механізмів стимулювання щодо активізації цих процесів, перш за все, у провідних галузях агропромислового виробництва, де, унаслідок непідготовленої ліквідації галузевого управління різко знизилася керованість по всіх ланках і зникла база, звідки раніше підприємства отримували не тільки необхідну інноваційну інформацію, а й необхідну оперативну інформацію.

Висновки і перспективи. Узагальнення наукових досліджень щодо визначення економічного змісту інноваційної діяльності дало нам змогу виокремити кілька наступних підходів:

1. *Об'єктний підхід.* Інновації розглядаються як результат науково-технічної діяльності: нова техніка, нова технологія виробництва, нові види продукції тощо (у даному підході науковці ототожнюють нововведення з інноваціями). Так, наприклад, відомий російський економіст Е. А. Уткін зазначає, що під інновацією (нововведенням) зазвичай розуміють об'єкт, що впроваджений у виробництво і є результатом наукового дослідження або відкриття, та який якісно відрізняється від попереднього аналогу [2].

2. *Процесний підхід.* Інновації визначаються як певний процес розробки, впровадження та розповсюдження різноманітних нововведень і нових організаційних форм, що вдосконалюють методи та засоби виробництва.

3. *Об'єктно-утилітарний підхід.* У даному випадку інновації розглядаються вченими за двома ознаками: як об'єкт, як нова споживча вартість, що створена на основі досягнень науки і техніки, а в утилітарному розумінні – як спроможність задовольняти потреби суспільства зі значно більшим корисним ефектом.

4. *Процесно-утилітарний підхід.* Інноваційна діяльність визначається як комплексний процес розробки, розповсюдження та використання практичного засобу із заздалегідь визначеними параметрами (первинними технічними й економічними характеристиками), які будуть сприяти кращому задоволенню ринкових потреб та забезпечать певний економічний ефект.

5. *Процесний фінансовий підхід.* В основі такого тлумачення покладений процес інвестування інноваційної діяльності, залучення фінансових ресурсів на науково-дослідні та проектно-конструкторські розробки (НДПКР), новітні технології, проєктивні та наукові дослідження тощо.

Як бачимо, в усіх наведених вище підходах сутність дефініції «інновація» та «інноваційна діяльність» визначається відповідно до певної формальної ситуації. Однак, у цих підходах не відображено їх основний економічний зміст, тобто не існує чітких критеріїв визначення інновації з позицій економічних показників господарської діяльності агропромислових підприємств.

Проведене нами дослідження різних наукових підходів та визначень щодо інноваційної діяльності агропромислових підприємств дало змогу зробити висновок, що існує достатньо велика кількість поглядів вчених щодо цих складних питань які, по суті, ми можемо звести до двох основних положень: тлумачення інновацій у вузькому та у широкому розумінні.

Так, у вузькому розумінні найбільш виправданим та дотепним за змістом виглядає тлумачення інновацій у міжнародних стандартах, зокрема у «Керівництві Фраскаті» та у «Керівництві Осло», за якими інновація (нововведення) розглядається як кінцевий результат творчої діяльності, який має форму нової або вдосконаленої продукції, що пропонується на ринку, чи нового або вдосконаленого технологічного процесу, який використовується в практичній діяльності [3].

Із цього визначення, серед інших, вважаємо за доцільне зробити два вкрай важливих висновки:

– по-перше, інновація стає як такою лише за умови її втілення у виробництво або практичного застосування на ринку;

– по-друге, інновації не варто ототожнювати із нововведеннями або змінами, чи навпаки.

У широкому розумінні зміст інновацій визначається нами як досягнення розвитку людського розуму (нові ідеї, винаходи, відкриття, удосконалення і таке інше), що спрямовані на підвищення ефективності господарської діяльності в тій чи іншій галузі, у виробництві засобів та продуктів праці, застосуванні більш ефективних технологій, нових джерел енергії, створенні новітньої зброї та засобів захисту від неї, освоєнні унікальних стилів в архітектурі та мистецтві, покращення форм організації праці та управління, фінансових, торговельних або соціально-політичних інститутів, форм міжнародного співробітництва та ін.

Список літератури

1. Маркетинг. Менеджмент. Інновації : монографія / за ред. С. М. Ілляшенка. – Суми : Друкарський дім «Папірус», 2010. – 621 с.
2. Уткин Э. А. Управление компанией / Э. А. Уткин. – М. : Ассоциация авторов и издателей «Тандем». Изд-во ЭКСМОС, 2007. – 365 с.
3. Гохберта Л. М. Статистика науки и инноваций. Краткий терминологический словарь / Л. М. Гохберта – М. : Центр исследований и статистики науки, 1996. – 224 с.
4. Кардаш В. Я. Товарна інноваційна політика / В. Я. Кардаш, І. А. Павленко, О. К. Шафалюк. – К. : КНЕУ, 2002. – 266 с.

References

1. Illiashenko, S. M. ed. (2010). Marketynh. Menedzhment. Innovatsiyi [Marketing. Management. Innovations]. Sumy: «Drukarskyi dim «Papirus», 621.
2. Utkin, E. A. (2006). Upravleniye kompaniyei [Company management]. Assotsiatsiya avtorov i izdatelei, 365.
3. Gokhberta, L. M. (1996). Statistika nauki i innovatsiy. Kratkiy terminologicheskyy slovar' [Statistics of science and innovation]. Tsentr issledovaniy i statistiki nauki, 224.
4. Kardash, V. YA, Pavlenko, I. A., Shafalyuk, O. K. (2002). Tovarna innovatsiyina politika [New product development]. Kyiv, Ukraine: KNEU, 266.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА

А. П. Луций

***Аннотация.** В научных источниках концептуальные основы управления инновационной деятельностью предприятий определялись на высших звеньях государственного управления, а не на предприятиях. Кроме того, проанализированы проблемы предприятий в сравнительно стабильной среде, неадекватной тем условиям, в которых сегодня находятся предприятия АПК Украины. Учитывая это, теоретико-методологические основы маркетингового управления инновационной деятельностью агропромышленных предприятий нуждаются в уточнении и доработке.*

Существует толкование инноваций в узком и широком смысле. В узком понимании, инновации трактуем как конечный результат творческой деятельности в форме новой или усовершенствованной продукции, предлагаемой на рынке; нового или усовершенствованного технологического процесса, используемого в практической деятельности. Из этого делаем выводы: во-первых, инновация становится таковой лишь при условии ее воплощения в производство или практического применения; во-вторых, инновации не стоит отождествлять с нововведениями или изменениями, или наоборот.

В широком смысле, содержание инноваций определяется как достижение развития человеческого разума (новые идеи, изобретения, открытия, усовершенствования и т. д.), направленные на повышение эффективности хозяйственной деятельности в той или иной отрасли, в производстве средств и продуктов труда, применении более эффективных технологий, новых источников энергии, улучшении форм организации труда и управления, финансовых, торговых или социально-политических институтов, форм международного сотрудничества и т. д.

***Ключевые слова:** теория экономического развития, новые комбинации факторов производства, волнообразные экономические колебания, динамичный предприниматель, новизна, технологические и продуктовые новшества, тенденции и закономерности*

инновационной деятельности, интеграция экономических циклов с технологическими инновациями, научные подходы к определению экономического содержания инновационной деятельности: объектный подход, процессный подход, объектно-утилитарный подход, процессный утилитарный подход, финансово-утилитарный подход, толкование инноваций в узком и широком смысле

THEORETICAL APPROACHES TO THE INNOVATIVE ACTIVITY OF THE AGRICULTURAL ENTERPRISES

O. P. Lutsiy

Abstract. *In scientific sources conceptual basis of innovation management of companies determined at the highest levels of government, not the companies. In addition, it was analyzed problems in relatively stable business environment that is inadequate to those conditions, which are in Ukrainian agribusiness now. Based on this theoretical and methodological foundations of marketing innovation management of agricultural enterprises in need of clarification and improvement.*

There is an interpretation of innovation in the narrow and broad sense. In the narrow sense we interpret the innovation as the end result of creative activity in the form of new or improved products offered on the market; new or improved process used in practice. It concludes: firstly, innovation becomes itself only if its implementation in production or applications; secondly, innovation should not be identified with the innovations or changes, or vice versa.

In a broad sense, the content of innovation is defined as the achievement of the human mind (ideas, inventions, discoveries, improvements, etc.) aimed at improving the efficiency of economic activity in a particular industry, in the production of tools and products of labor, the use of more efficient technologies, new energy sources, improving the forms of work organization and management, financial, trade and social and political institutions, forms of international cooperation, etc.

Keywords: *economic development theory, combination of factors of production, economic cycles, dynamic entrepreneur, novelty, technological and product innovations, trends and patterns of innovation, integration of economic cycles of technological innovation, scientific approaches to determining the economic substance of innovation: the object approach, process approach, object-utilitarian approach, financial and utilitarian approach, financial utilitarian approach, interpretation of innovation in the narrow and in a broad sense*